

Львівської області (далі - ДАЛО). – Ф. П-3. – Оп.59. – Спр. 104. – Арк. 3-4; 17. Стецюк В. Історія Товариства Лева // Громадські ініціативи. – 1999. – №2(13). – С.10-11; 18. ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.62. – Спр.300. – Арк.77; 19. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 11. – Спр.1845. – Арк.114-115; 20. Там само. – Арк.140-142; 21. Там само. – Арк.179-180; 22. Державний архів Київської області (далі - ДАКО). – Ф.П-1. – Оп.88. – Спр.479. – Арк.5-6; 23. Гарань О.В. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. – К., 1993. –С.16; 24. Народный союз содействия перестройке. Основные программные принципы.// Пути. – 1989. – №1. – С.18; 25. ДАКО. – Ф.П-1. – Оп.88. – Спр.479. – Арк.20; 26. ЦДАГО України. - Ф.1. – Оп.11. – Спр.1845. – Арк.185; 27. Там само. – Арк. 3; 28. Там само. – Арк.5; 29. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2767. – Арк.18; 30. ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.62. – Спр. 366. – Арк.26-27; 31. ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.62. – Спр.327. – Арк.44-46; 32. Українська Гельсинська Спілка. Декларація принципів.// Пути. – 1989. – №1. – С.14; 33. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні (Середина 1950-х – початок 1990-х років). – К., 1998. – С.262; 34. ДАЛО. – Ф.П-3. – Оп.62. – Спр.366. – Арк. 40-41; 35. Інформатор. Хроніка пресової служби УГС. – 1988. – 26 грудня; 36. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2658. – Арк. 20-21; 37. ЦДАГО України – Ф.1. – Оп.32. – Спр.2660. – Арк.3.

Д.О. Мельников

МОЛОДЬ В УПРАВЛІННІ ВИРОБНИЧИМИ ПРОЦЕСАМИ (80 – ПОЧ. 90-Х РР. ХХ СТ.)

Економічна реформа, яка відбувається в Україні в останнє десятиріччя, передбачає розвиток виробничої демократії, важливою складовою частиною якої є максимальне залучення виробників до управління виробничими процесами. Безперечно, кризовий стан сьогоденної української економіки не сприяє в повній мірі розкриттю суті цього аспекту демократії у сфері виробництва, але це не означає, що він і надалі не стане необхідною умовою демократизації процесів в такій справі, як виробництво матеріальних благ, навпаки, враховуючи особливості менталітету українського народу, специфіку виробничих процесів, віддаючи перевагу новим, більш прогресивним формам господарювання, які базуються на засадах ринкових відносин, враховуючи конституційні положення щодо прав і свобод громадян, участь працівників у сфері управління виробничими процесами, як нам здається, має тенденцію до розвитку.

Враховуючи актуальність цієї проблеми, доцільно проаналізувати досвід трудових колективів по залученню молоді до цієї важливої справи в минулі роки, показати його позитивні і негативні сторони. Вибір теми дослідження є актуальним ще й тому, що молодь представляє досить значний виробничий потенціал країни. Саме їй належить застосовувати на практиці задумане сьогодні, по-новому організувати виробництво, управляти ним.

Аналіз участі молоді в управлінні виробництвом у 80-х – на початку 90-х рр., тобто в період, коли усі сфери суспільного життя, в тому числі і виробнича, знаходились під партійним контролем, повинен дати нам можливість оцінити діяльність громадських органів управління в системі виробництва, показати їх позитивні і негативні сторони з тим, щоб у нових умовах не допускати тих негативних проявів в управлінні виробництвом, розвивати, відновлювати ті форми роботи, які витримали перевірку часом або несправедливо забуті.

Участь молоді в управлінні виробничими процесами відбувалась через систему громадських органів управління, це: спеціальні виборні комісії, які ініціювали партійні, профспілкові та комсомольські органи; постійно діючі виробничі наради; народний контроль; громадські відділи кадрів; ради молодих робітників, молодих спеціалістів; робітничі збори, конференції, збори громадських організацій тощо. Юнаки і дівчата брали участь в управлінні виробництвом, як у загальних для всіх, так і в молодіжних управлінських структурах. Слід зазначити, що основну роль в залученні молоді до управління в виробничій сфері взяв на себе комсомол. Його представники були членами ради об'єднань, підприємств, разом зі своїми старшими колегами по роботі брали участь у розробці планів виробничо-господарської діяльності. Молодь була представлена в комісіях по атестації інженерно-технічних працівників, представників робочих спеціальностей, рад з виробничо-технічного навчання на підприємствах та будовах.

Широкий аспект участі молоді в органах управління виробничими процесами ще не дає

нам підстав стверджувати про ефективність цієї роботи, швидше, навпаки. Маючи такі права, молодь, на превеликий жаль, використовувала їх недостатньо, а то і зовсім ними не користувалась. Це пояснюється низьким рівнем громадського управління виробництвом взагалі на підприємствах країни, в тому числі і в Україні, і негативним ставленням до такої ролі комсомольських організацій з боку керівників підприємств. Важелів впливу на адміністрації підприємств комсомол не мав. Про це засвідчили і результати досліджень, які проводились в ті роки. Наприклад, тільки 38,4% опитаних молодих робітників підтвердили, що комсомольські організації активно беруть участь в проведенні змагання серед трудових колективів. 71,1% опитаних засвідчили, що комсомольські організації не беруть участі або недостатньо діють при розподілі фондів матеріального та морального стимулювання праці молодих виробничників. 69,1% - в створенні необхідних умов щодо покращення побутових умов та відпочинку.¹

У 80-х рр. в народному господарстві республіки, як і по всій країні, функціонували молодіжні трудові колективи. Їх виникнення припадає на 60-і рр. Це було пов'язано з політичним курсом партії на широкий розвиток громадських формувань на виробництві, в основі яких були суспільні, колективістські форми ведення господарства. Ця лінія партії була підтримана комсомолом. В республіці почали з'являтися комсомольсько-молодіжні бригади, діяльність яких, у деяких випадках була виправдана умовами виробництва, необхідністю проведення виховної роботи в такого роду трудових колективах. Члени молодіжних колективів створювали свої ради, бюро, які повинні були залучити молодих виробничників до управління процесами праці.

Разом з тим тенденція до кількісного зростання молодіжних колективів в народному господарстві була вибрана поспішно. В багатьох випадках молодіжні колективи створювались штучно, особливо в таких галузях як будівництві та вугледобувній. Виробничі плани у них не виконувались, якість роботи була низькою, падала дисципліна праці. Ось чому в зв'язку з переходом підприємств до нових форм господарювання змінилися політика попередніх років по відношенню до формування виробничих колективів. В першу чергу при створенні трудових колективів брались до уваги професійні якості спеціалістів, їх уміння працювати в нових умовах, бути готовими до виконання трудової та технологічної дисципліни на підприємствах. Запити нового часу змусили провести господарську перестановку кадрів у трудових колективах, що в свою чергу показало недоцільність попередньої системи формування колективів, в тому числі і молодіжних, значно скоротивши їх чисельність. Багато юнаків і дівчат стали непотрібними в колективі. Але там, де вони залишились, прослідковувалась тенденція до зростання їх ролі в управлінні справами колективів. В цій справі значний поштовх був зроблений в зв'язку з переходом підприємств до нових умов господарювання, на самофінансування та самоокупність. Молоді виробничники мали можливість отримувати збільшення в оплаті праці через участь в кооперативах, займаючись індивідуальною трудовою діяльністю. З'явилась зацікавленість та відповідальність за результати, що в певній мірі зумовлювало і появу інтересу до громадських справ, бажання брати участь в управлінні виробництвом. Разом з тим в громадських органах управління виробництвом в основному домінували виконавчі функції діяльності, пов'язані, наприклад, із затвердженням планів, підведенням підсумків роботи та інше. В основному управлінські функції брали на себе адміністрації підприємств, вищі та нижчі їх ланки.

Господарська реформа, яка розпочалась в країні у другій половині 80-х рр., вимагала нових підходів до організації та функціонування підприємств. Планувався поступовий перехід до нових форм господарювання, в основі яких були б принципи самофінансування, самоокупності та господарського розрахунку, поступового переходу до ринкових відносин.

Враховуючи вимоги часу по відношенню до сфери виробництва, II Пленум ЦК ВЛКСМ (1987 р.) рекомендував комсомольським організаціям створювати при місцевих комітетах комсомолу штаби добровільних об'єднань молоді, які б працювали за принципами самофінансування та самоокупності. Своє завдання вони вбачали в тому, щоб здійснювати посередницькі функції при виборі та направленні юнаків та дівчат на молодіжні будови, працевлаштувати різні категорії молоді. Слід підкреслити, що в Україні ця робота спершу велась стихійно. Ось чому ЦК ЛКСМУ поставив перед комітетами комсомолу завдання – докорінним чином змінити систему участі молоді в управлінні господарськими та суспільними справами.

Перше, що було зроблено в цьому плані, - це скорочення на третину штату апарата ЦК ЛКСМУ. За рахунок цього був створений республіканський штаб трудових об'єднань молоді, до функцій якого входило надання допомоги в організації позаурочної праці школярів, учнів ПТУ та студентів, у створенні та розвитку кооперативів по виробництву товарів молодіжного профілю, у проведенні оргнаборів добровольців у північні та східні регіони країни.

На радянських промислових підприємствах функціонував і такий орган громадського управління як ради трудових колективів. Членами рад були робітники, майстри, інженерно-технічні працівники, представники адміністрації та громадських організацій. Молоді в них було небагато. Наприклад, на Лубенському заводі "Лічмаш" Полтавської області кожний четвертий був молодим робітником, а в раду трудового колективу було вибрано тільки два представники від молоді. В цілому кількість молодих виробничників у радах трудових колективах області не перевищувала 6%.² Результати досліджень, які були проведені в Харківській області, показали, що в 35 радах трудових колективів у 6 молоді не було взагалі, у 16 радах представництво юнаків і дівчат було менше, ніж у колективі, у 5 радах трудових колективів було рівне представництво, у 8 – частка молодих була вищою.³ Приблизно така ж тенденція спостерігалась і в інших регіонах республіки. На наш погляд, це було пов'язано з тим, що молодь ще не мала життєвого та практичного досвіду; гірше, ніж старші колеги по роботі, була інформована про роботу трудових колективів; не була зацікавлена в тому, щоб брати в них участь, і, як результат, не боролась за місця в радах трудових колективів.

В умовах так званої перебудови з'явилися нові форми господарювання, діяльність яких найбільш повно відповідала запитам працівників, сприяла розвитку ініціативи та творчості, бажанні брати участь в управлінні виробництвом. Серед них виділялась оренда. Ця форма організації праці була особливо привабливою для молоді. В ній вона бачили можливість проявити себе, знайти свою справу, відчувати себе в ній господарем. Крім того, заробітна плата орендаторів була вищою, ніж на звичайних підприємствах, а це для молодих виробничників, які ставали в житті на ноги, було особливо важливо.

Але не скрізь і не завжди керівники підприємств, організацій, колгоспів та радгоспів йшли назустріч молоді і укладали з нею договори на оренду. Тут давали себе знати старі погляди на виробництво, невміння та й небажання керівників господарств ризикувати, думати і працювати по-новому. Так було з першим у вугільній промисловості країни орендним колективом дільниці №5 шахти "Південнодонбаська" виробничого об'єднання "Донецьквугілля". Молодий робітник Віталій Руссу, побачивши реальну значимість бригадного підряду, запропонував бригаді підтримати його ідею, взяти в оренду ділянку шахти. Колектив бригади спочатку його не підтримав, виступив проти переходу на нову форму роботи. Тільки після дозволу директора шахти Віталій Руссу разом з братом розпочали працювати по-новому. Замість запланованих чотирьох місяців на кріплення тридцяти метрів виробітки, вони зробили роботу за півтора місяці. Продуктивність праці при цьому зросла на третину, замість 350-380 карбованців молоді робітники стали отримувати по 600-700 карбованців на місяць. З часом до них приєдналося ще три молодих робітники, а на шахті з'явилися нові орендні колективи.⁴

Орендний підряд дав можливість молодим працівникам в якійсь мірі відчутти себе господарями виробництва, самостійно ним управляти. При орендних відносинах поєднання виробників із засобами виробництва, на відміну від попередніх років, коли право на власність у трудящих було формальним, набуло більш реального характеру. Орендний підряд став перехідною формою на шляху приватизації підприємств, помітно підвищив у робітників зацікавленість до роботи, сприяв росту продуктивності праці, кількості та якості виробленої продукції.

Разом з тим роль молоді у сфері управління виробництвом в значній мірі була надуманою, ілюзійною. Комсомол, взявши на себе відповідальність у залученні юнаків та дівчат до управління суспільним виробництвом, як правило, здійснював цю роботу формально, поверхово. Відчуження трудящих, молоді від реальної діючої участі в управлінні справами виробництва були закладені в самій політиці партії по відношенню до суспільних форм управління соціалістичним виробництвом. Спрощений підхід до понять суспільна власність на засоби виробництва,

соціалістичний виробничий колектив з боку Комуністичної партії привів до глибоких деформацій цієї форми власності, управління нею трудящими. Із загальнонародної, суспільної її перетворили в партійно-державну. І як результат цього – управління соціалістичним виробництвом замість того, щоб бути демократичним, захищати інтереси мас, окремих трудових колективів, стало централізованим. Роль трудящих, молоді в сфері управління виробництвом звелась в багатьох випадках до виконання вказівок партійних, державних, господарських та комсомольських органів.

Не слід забувати і те, що на відповідних етапах участь молоді в управлінні суспільним виробництвом мала тенденцію до розвитку. Управлінські функції молоді проявлялися в молодіжних трудових формуваннях. Але з часом частина з них, зіткнувшись із серйозними проблемами в організації виробництва, забезпеченням його необхідними матеріальними та фінансовими ресурсами, із соціальними проблемами, почали поступово самоліквідуватися, набувати інших форм відповідно до нових умов господарювання та політичного життя в країні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Яременко А.А. Социально-экономическая сущность сознательного, творческого отношения к труду и пути его формирования у молодых производителей. Автореферат на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – М., 1989. – С. 17; 2. Тараканова Л. За адресами конкретних справ // Зоря Полтавщини. – 1988. – 17 листопада; 3. Мельников Д.А. Молодежь в управлении делами общества: иллюзии и реальность. – М., 1993. – С. 104; 4. Майже казкова історія // Молодь України. – 1989. – 21 лютого.

Л.С. Мельничук

ГОНЧАРНІ ПРОМИСЛИ ПОДІЛЛЯ У НАУКОВОМУ ДОРОБКУ Є.Ю. СПАСЬКОЇ

У дослідженні історії та культури Поділля можна визначити періоди, які були особливо плідними. До таких належать 20-і рр. ХХ ст., коли розгортався масовий краєзнавчий рух, зростав інтерес національної еліти до вивчення й збереження культурно-історичної спадщини регіону. За підрахунками автора, тільки у другій половині 20-х рр. на Поділлі працювали близько 20 експедицій науковців з Києва, Москви, Ленінграду. З дослідженням історії та культури краю цього періоду пов'язано чимало визначних імен вчених – подвижників на ниві українського народознавства: Ю. Александровича, К. Квітки, К. Копержинського, Н. Коцюбинської, В. Отамановського, Є. Сіцинського, Л. Шульгіної та багатьох інших патріотично налаштованих науковців, які у річищі проголошеної політики українізації брали активну участь у відродженні й утвердженні у свідомості мас національного духу. Наприкінці 20-х - на початку 30-х рр. переважна більшість з них була репресована й імена їхні замовчувались на сторінках історії. Науковий доробок цих вчених, на жаль, належно не поцінований і мало відомий, значною мірою неопублікований і чекає дослідників. Без гучних слів впевнено можна сказати – вони віддали життя, вивчаючи українську культуру, утверджуючи у суспільстві національну ідею.

Біля витоків української школи народознавства ХХ ст. стояли визначні жіночі постаті. Серед них – Євгенія Юріївна Спаська (1892-1980), у науковій спадщині якої є фундаментальні дослідження і народної культури Поділля. Дослідницю справедливо вважали одним з найкваліфікованіших спеціалістів у царині народних ремесел. Ця тема впродовж всього життя була центральною в її наукових інтересах, які охоплювали етнографію, археологію і мистецтвознавство.

Є.Ю. Спаська народилася 1 січня 1892 р. у м. Ніжині на Чернігівщині. Освіту здобула у місцевій гімназії та на історико-філософському факультеті Московських вищих жіночих курсів ім. Гер'є, які закінчила у 1914 р.¹ Диплом одержала в день оголошення війни з Німеччиною. Закінчивши влітку курси сестер-жалібниць у Ніжині, до червня 1915 р. працювала у госпіталі, а з 1917 р. – у Комітеті Всеросійського земського союзу в Підволочиську, Тернополі, Коломиї, Києві. У 1919 р. захворіла на тиф, довго лікувалася й працювала у Санаторно-курортному управлінні України, Червоному хресті в Ялті та Феодосії. Потім повернулася до Ніжина, де у 1921-1923 рр. виконувала обов'язки інструктора в художньо-промисловій майстерні Промспілки².